

K otázce soustavy didaktických zásad

Doc. PhDr. LADISLAV ZELINA,
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého,
Olomouc

Otázka didaktických (vyučovacích) zásad a pedagogických principů není dosud uspokojivě vyřešena. V různých učebnicích pedagogiky nebo didaktiky se uvádí rozdílný počet didaktických zásad, jež bývají navíc rozdílně uspořádány a seřazeny. Tato nejednotnost a snad i jistá neujasněnost v počtu a seřazení didaktických zásad působí určité komplikace nejen při výkladu, ale zejména při studiu a při zkoušení posluchačů učitelského studia při dílčích zkouškách z pedagogiky nebo didaktiky a při státních závěrečných zkouškách z pedagogiky.

V učebnici *Didaktika*, kterou napsal kolektiv autorů pod vedením doc. Z. Peška, je pojem vyučovací zásady vymezen takto: „Vyučovací zásady jsou obecné požadavky, které v souhlase s cíli výchovy a vzdělání a v souhlase se zákonitostmi vyučovacího procesu určují charakter vyučování.“⁽¹⁾

Vyučovacími zásadami se má řídit nejen vyučovací činnost učitele a učební činnost žáků. Vyučovací zásady se uplatňují také při výběru a zpracování obsahu vyučování (učebních osnov a učebnic) a vztahují se rovněž k metodám i k organizačním formám vyučování.

Ve zmíněné učebnici didaktiky je ještě tato poznámka: „Marxistická pedagogika stanoví soustavu didaktických zásad. Vychází z analýzy aktuálních potřeb naší společnosti, a proto formou didaktických zásad vyjadřuje zvláště ty zákonitosti, které mají v současném historickém období pro úspěšný průběh vyučovacího procesu rozhodující význam.“⁽²⁾ Vyučovací zásady jsou v Peškově *Didaktice* uspořádány takto: 1. zásada uvědomělosti, 2. názornosti, 3. průměrnosti, 4. soustavnosti, 5. trvalosti.

Od uvedených vyučovacích zásad se v této učebnici zřetelně odlišují pedagogické principy, na nichž je založen celý systém komunistické výchovy. Pedagogické principy jsou seřazeny takto: 1. princip vědeckosti, 2. princip komunistické ideovosti a stranickosti výchovy, 3. princip spojení školy se životem a teorie s praxí, 4. princip komunisticky výchovného vyučování.

Zmíněná učebnice uvedené pedagogické principy blíže neobjasňuje. Konstatuje však, že „tyto principy tvoří základ, na němž spočívá celý systém naší pedagogické teorie a praxe, a proto se jimi podrobně zabývá obecná pedagogika.“⁽³⁾

V učebnici *Pedagogika*, jež byla zpracována kolektivem autorů pod vedením akademika O. Chlupa a doc. J. Kopeckého (vydání z r. 1967), se nehovoří o didaktických nebo vyučovacích zásadách, nýbrž o zásadách výchovně vzdě-

lávací práce, jež jsou definovány takto: „Zásady výchovy a vzdělání jsou obecné požadavky, které vyplývají ze základních zákonitostí vyučování a jsou vedoucími hledisky při výchově a vzdělání. Vztahují se k zpracování a vysvětlování obsahu výchovy a vzdělání, k činnosti učitele i k organizačním formám výchovy a vzdělání.“⁴⁴⁾

Zásady výchovně vzdělávací práce jsou ve zmíněné učebnici uspořádány takto: 1. zásada názornosti, 2. zásada uvědomělosti a aktivity žáků, 3. zásada soustavnosti, 4. zásada přiměřenosti a zásada individuálního přístupu k žákům, 5. zásada trvalosti.

Za základní obecné principy výchovně vzdělávací práce v socialistické škole autoři této učebnice považují:

1. princip komunistické cílevědomosti, 2. vědeckosti, 3. spojení teorie s praxí.

K principu výchovného vyučování měl jisté výhrady J. Váňa, který ve známé stati O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie napsal: „Stalo se zvykem mluvit o výchově v širším smyslu, zahrnující všechny složky výchovy, z nichž se však rozumová výchova izoluje a nahrazuje pojmem intelektualisticky pojatého a v podstatě třídně výlučného školního vyučování. Vedle vyučování se staví výchova v užším smyslu, jíž se zase často dává redukovaný význam výchovy mravní. Vyučování a výchova se pak zase sešívá pojmem výchovně vyučování.“⁴⁵⁾

O didaktických zásadách pojednává také II. díl Pedagogického slovníku (Praha, SNP 1967). Na rozdíl od Peškovy Didaktiky nehovoří o didaktických, nýbrž o pedagogických zásadách. (V Pedagogice O. Chlupa a J. Kopeckého se pojednává o zásadách výchovně vzdělávací práce.) V Pedagogickém slovníku jsou pedagogické zásady definovány takto: „Zásady pedagogické vyjadřují některý ze vztahů mezi cílem, obsahem, podmínkami a prostředky komunistické výchovy. Opírají se o poznané zákonitosti a o ověřenou pedagogickou zkušenost. V nejširším slova smyslu jimi rozumíme způsob, jak dosáhnout výchovného cíle.“⁴⁶⁾

V Pedagogickém slovníku se dosti podrobně pojednává o historickém vývoji pokusů o formulaci ucelené soustavy pedagogických zásad. V závěru této části pojednání se pak konstatuje: „Otázka soustavy pedagogických zásad je dosud ve vývoji a v souladu s rozvíjením socialistické pedagogiky a teorie je dále zpřesňována a propracovávána.“⁴⁷⁾

V pedagogickém slovníku (II. díl z r. 1967) je uvedeno těchto deset pedagogických zásad: 1. zásada spojení školy se životem, 2. vědeckosti, 3. komunistické výchovnosti vyučování, 4. uvědomělosti a aktivity, 5. přiměřenosti výchovy a vyučování, 6. názornosti, 7. soustavnosti, 8. trvalosti, 9. vedoucí úlohy učitele ve výchově a vyučování, 10. kolektivní výchovy.

Pedagogický slovník nerozlišuje didaktické zásady a obecné pedagogické principy. Pro didaktické zásady a pedagogické principy zavádí společné označení pedagogické zásady. Přitom je zřejmé, že první tři pedagogické zásady, jež jsou uvedeny v Pedagogickém slovníku, korespondují s pedagogickými principy, jež uvádí Peškova Didaktika a Chlupova Pedagogika.

O otázce systému didaktických zásad pojednávala stať M. Cipra, která byla uveřejněna v I. ročníku časopisu Pedagogika (1951). Autor nás v tomto

obsažném příspěvku (17stran) seznámil také s průběhem diskuse, jež o didaktických zásadách probíhala na stránkách sovětského pedagogického tisku začátkem padesátých let. Diskuse byla zahájena příspěvkem M. N. Skatkina „O zásadách vyučování v sovětské škole“. V této studii byly uvedeny čtyři „principy vyučování“ v sovětské škole, a to: 1. princip vědeckosti a komunistické ideovosti, 2. spojení učení s bojem za výstavbu komunismu, 3. uvědomělosti, 4. harmonického spojení zájmu osobnosti a kolektivu.⁸⁾

Všichni účastníci diskuse se čtyřmi Skatkinovými „principy vyučování“ neshodli. Tak např. S. T. Akkerman ve svém polemicky zaměřeném článku napsal: „Zásady, které vytyčil Skatkin, jsou správné jako vedoucí principy vší sovětské pedagogiky, ale nemohou obsáhnout, vyjádřit všechny nejdůležitější teze didaktiky.“⁹⁾

Akkerman definuje didaktickou zásadu jako „výchozí filozoficko-didaktický princip ve vyučování, který vyplývá z cílů a úkolů komunistické výchovy, má své kořeny v teorii poznání, respektuje a vyjadřuje zvláštnosti dětského poznání jako vedoucí princip bez výjimky v celé didaktice.“¹⁰⁾ Podle Akkermana vyhovuje uvedené definici těchto šest zásad: 1. vyučování vychovávající komunistu, 2. názornost, 3. aktivnost, 4. uvědomělost, 5. systematickosti a postupnost, 6. přístupnost vyučování.

Ve 4. čísle časopisu Sovetskaja pedagogika z r. 1951 byl uveřejněn závěrečný článek, v němž jsou shrnuty výsledky vyplývající jednak z článků již uveřejněných, jednak z příspěvků, které došly redakci později a již uveřejněny nebyly.

V redakčním článku se konstatuje, že diskuse „přinesla zpřesnění samého pojmu didaktické zásady. Didaktickými zásadami všichni shodně rozumějí takové obecné teze, které odrážejí nejdůležitější specifické znaky a zákonitosti procesu vyučování a slouží jako základní vedoucí principy k usměrnění učební činnosti pedagogů. Z tohoto stanoviska dělení zásad na prvořadé a druhořadé, na vedoucí a podřízené je třeba považovat za nesprávné. Zásady ustanovované k celému procesu vyučování musí usměrňovat rozpracování a osvětlování otázek obsahu, metod i organizačních forem práce. Každá ze zásad se musí vztahovat ke všem třem stránkám procesu vyučování.“¹¹⁾

Redakční článek pak dospívá k systému deseti didaktických zásad: 1. komunisticky výchovné vyučování, 2. všestrannost vývoje osobnosti každého žáka, 3. vědeckost ve vyučování, 4. systematickosti, 5. názornost, 6. uvědomělost a tvůrčí aktivita žáků, 7. pevnost osvojení poznatků, dovedností a návyků, 8. zřetel k věkovým zvláštnostem a přístupnost vyučování, 9. kolektivnost a individuální přístup k žákům ve vyučování, 10. rozhodující úloha učitele a pedagogického kolektivu v úspěšném plnění úkolů vyučování.¹²⁾

Otázkou pedagogických principů se zabývá Vlad. Jůva v publikaci Pedagogika jako věda (Brno, 1977). Pedagogické principy definuje jako nejobecnější pravidla (normy), jejichž zachovávání podmiňuje efektivnost pedagogické činnosti. Pedagogické principy uvádí v tomto pořadí: 1. princip cílevědomosti, 2. soustavnosti, 3. efektivnosti, 4. názornosti, 5. uvědomělosti, 6. aktiv, 7. přiměřenosti, 8. emocionálnosti, 9. všestrannosti (všestranného výchovného zaměření.).

Je zřejmé, že výše uvedené principy nelze ve všech případech ztotožňovat s těmi „základními obecnými principy výchovně vzdělávací práce v socialistické škole“, jež jsou uvedeny v Didaktice Z. Peška nebo v Pedagogice O. Chlupa.

E. Livečka a J. Kubálek charakterizují v knize Podniková pedagogika (1978) didaktické zásady jako „snadno zapamatovatelné požadavky normativní povahy, definující podmínky na vstupu každého procesu výuky, zejména činnosti lektora“.¹³⁾ Dále poznamenávají, že „ve výchově a vzdělávání dospělých je nutné zvážit některé dosud uváděné didaktické zásady i z hlediska zvláštností učení dospělého vůbec a v podmínkách podniku zvláště.“¹⁴⁾ Z těchto hledisek autoři vybrali a uspořádali didaktické zásady takto: 1. zásada uvědomělosti, 2. přiměřenosti, 3. soustavnosti, 4. trvalosti, 5. vědeckého řízení, 6. vědecké organizace.

Výběr didaktických zásad je v knize Podniková pedagogika ovlivněn specifickým zaměřením celé práce. Autoři např. neuvádějí zásadu názornosti, neboť se domnívají, že tato zásada významně souvisí s otázkou řízení. Podobnou poznámku uvádějí u zásady vedoucí úlohy učitele, „jež se stala samozřejmostí ve výuce založené na myšlence řízení a regulace“.¹⁵⁾

M. Kořínek uvádí ve své Didaktice základní školy (zatím v rukopise) těchto pět didaktických zásad: 1. zásada názornosti, 2. uvědomělosti a aktivity žáků, 3. soustavnosti, 4. přiměřenosti, 5. trvalosti.

Z přehledu didaktických zásad můžeme zjistit, že jejich soustava procházela vývojem. V šedesátých letech byly do soustavy didaktických zásad zařazovány (v české pedagogické literatuře) nejen didaktické (vyučovací) zásady, ale také tzv. pedagogické principy (Pešek) nebo základní obecné principy výchovně vzdělávací práce v socialistické škole (Chlup). Vedle didaktických zásad se uváděly ještě pedagogické nebo obecné principy. Pedagogický slovník z r. 1967 tuto terminologickou nejasnost obešel tím, že zavedl nový termín — pedagogické zásady. Tohoto termínu se užívalo jak pro pedagogické (základní obecné) principy, tak pro didaktické (vyučovací) zásady.

Věnujme pozornost nejprve základním obecným principům výchovně vzdělávací práce. V uvedené české pedagogické literatuře byly uváděny tyto: vědeckost (3krát), spojení teorie s praxí (3krát), komunistická cílevědomost (2krát), výchovně vyučování (2krát) komunistická ideovost a stranickost (jednou).

V soustavě didaktických principů V. Jůvy je zařazena všestrannost. Neustále se zdůrazňuje a připomíná cíl naší výchovně vzdělávací práce — všestranný, harmonický rozvoj osobnosti. Principu všestrannosti lze sotva upřít opodstatnění. Není to ovšem tak čistá didaktická zásada jako např. zásada názornosti nebo uvědomělosti a aktivity žáků, avšak lze ji přiřadit k takovým principům, jako je princip vědeckosti, princip komunistické cílevědomosti apod. Obdobné zařazení by bylo možno přisoudit principu emočnosti.

Bude však zapotřebí rozhodnout, zda tyto základní obecné principy výchovně vzdělávací práce do soustavy didaktických zásad patří nebo nepatří.

Nyní si povšimneme didaktických (vyučovacích) zásad: Ve sledovaných publikacích byly nejčastěji uváděny tyto: názornost (5krát), soustavnost

(5krát), přiměřenost (5krát), trvalost (5krát), uvědomělost a aktivita (3krát), uvědomělost (2krát), aktivnost (jednou), individuální přístup k žákům (jednou), vedoucí úloha učitele (jednou), kolektivnost (jednou).

Z uvedeného přehledu můžeme vyčlenit těchto pět nejčastěji uváděných didaktických zásad: 1. zásada názornosti, 2. uvědomělosti a aktivity žáků, 3. soustavnosti, 4. přiměřenosti, 5. trvalosti.

Bude snad prospěšné, když si povšimneme, jak se otázka vyučovacích zásad řešila v sovětské pedagogice. Nejprve budeme věnovat pozornost učebnicím pedagogiky, jež u nás byly přeloženy a vydány v padesátých letech.

Učebnice I. T. Ogorodnikova a P. N. Šimbirjova *Pedagogika* (1952) vymezuje didaktické principy takto: „Didaktickými principy rozumíme ty výchozí zásady, jimiž se řídí průběh vyučování ve škole. V teorii a praxi sovětské školy se ustálily tyto základní didaktické principy: 1. princip názornosti, 2. princip uvědomělosti, 3. princip trvalého osvojení vědomostí, 4. princip soustavného vyučování, 5. princip přístupnosti.“¹⁶⁾

Učebnice B. P. Jesipova a N. K. Gončarova *Pedagogika* (1952) pojem didaktické zásady blíže nevysvětluje. Uvádí celkem devět principů, jež jsou uspořádány takto: 1. princip vědeckosti ve vyučování, 2. spojení teorie s praxí, 3. názornosti, 4. uvědomělosti a aktivity žáků, 5. soustavnosti, 6. přístupnosti, 7. trvalosti, 8. individuálního přístupu k žákům, 9. vedoucí úlohy učitele ve vyučovacím procesu.¹⁷⁾

Stručný úvod do pedagogiky od M. T. Smirnova (1953) definuje didaktické zásady takto: „Didaktickými zásadami nazýváme základní pravidla, kterými se řídí učitelé a vychovatelé při vyučování dětí.“¹⁸⁾ Uvádí osm didaktických zásad: 1. zásada výchovného vzdělání a vyučování, 2. názornosti, 3. uvědomělého osvojování vědomostí, 4. aktivity v osvojování vědomostí, 5. trvalosti, 6. respektování individuálních zvláštností, 7. vědeckosti a přístupnosti, 8. systematickosti.

Učebnice I. A. Kairova, N. K. Gončarova, B. P. Jesipova a L. V. Zankova *Pedagogika* (1958) vymezuje pojem vyučovací zásady takto: „Vyučovací zásady jsou základní teze teorie vyučování, které určují činnost učitele v souladu s cíli komunistické výchovy a poznávanými zákonitostmi vyučovacího procesu.“¹⁹⁾ Ve zmíněné učebnici je uvedeno sedm vyučovacích zásad, jež jsou seřazeny takto: 1. zásada uvědomělosti a aktivity žáků, 2. názornosti, 3. spojení teorie s praxí, 4. soustavnosti a postupnosti vyučování, 5. trvalosti osvojených vědomostí, 6. přiměřenosti vyučování, 7. individuální péče o žáky.

Ve čtyřech sledovaných učebnicích sovětských autorů, jež u nás byly přeloženy a vydány v padesátých letech, se uvádějí nejen didaktické zásady, ale také tzv. obecné pedagogické principy výchovně vzdělávací práce. Když je seřadíme podle frekvence, zjistíme, že princip vědeckosti byl uveden dvakrát, princip spojení teorie s praxí dvakrát a princip výchovného vyučování jednou.

Didaktické zásady byly zastoupeny takto: zásada názornosti 4krát, přístupnosti (přiměřenosti) 4krát, trvalosti 4krát, uvědomělosti a aktivity 3krát, uvědomělosti jednou, individuálního přístupu k žákům 3krát, vedoucí úlohy učitele jednou.

Z přehledu můžeme vyčlenit těchto šest nejčastěji uváděných didaktických zásad: 1. názornosti, 2. uvědomělosti a aktivity žáků, 3. soustavnosti, 4. přiměřenosti, 5. trvalosti, 6. individuálního přístupu k žákům.

Nyní zaměříme pozornost na sovětské učebnice pedagogiky nebo didaktiky, jež u nás byly přeloženy nebo vydány v sedmdesátých letech a začátkem let osmdesátých.

V učebnici T. A. Iljinové *Pedagogika* (1972) jsou didaktické zásady vymezeny takto: „Didaktické neboli vyučovací zásady jsou základní poučky, o něž je nutno se opírat při vyučování základům věd. Jsou to nejobecnější poučky platné pro vyučování všem učebním předmětům na všech stupních škol.“⁽²⁰⁾

V této učebnici pedagogiky je uvedeno šest vyučovacích zásad v následujícím pořadí: 1. zásada názornosti vyučování, 2. přístupnosti a přiměřenosti vyučování, 3. soustavnosti a postupnosti, 4. trvalosti osvojených vědomostí, 5. spojení teorie s praxí, 6. vědeckosti.

V učebnici N. I. Boldyreva, N. K. Gončarova, B. P. Jesipova a F. F. Koroleva *Pedagogika* (1975) je pojem didaktických zásad vymezen takto: „Když známe logické a psychologicko-pedagogické základy vyučovacího procesu, můžeme určit několik hlavních tezí, které má učitel realizovat. Tyto hlavní teze patří k vyučovacímu procesu jako celku a rozšiřují se na všechny učební předměty. Všeobecně se nazývají vyučovacími zásadami nebo didaktickými principy.“⁽²¹⁾

V této učebnici je uvedeno celkem devět vyučovacích zásad. Jsou uspořádány takto: 1. zásada výchovného vyučování, 2. vědeckosti, 3. spojení teorie s praxí, 4. systematičnosti, 5. uvědomělosti a aktivity žáků, 6. názornosti, 7. důkladnosti (trvalosti), 8. osvojení vědomostí, 9. přístupnosti a evidence individuálních rozdílů.

V učebnici N. G. Kazanského a T. S. Nazarovové *Didaktika základnej školy* (1982) jsou didaktické zásady definovány takto: „Didaktickými zásadami sa nazývajú základné východiskové tézy, o ktoré sa opiera i teória i prax vyučovacieho a učebného procesu.“⁽²²⁾

V této publikaci je uvedeno celkem šest vyučovacích zásad. 1. zásada komunistické uvědomělosti, 2. názornosti a vědeckosti, 3. systematičnosti, 4. trvalosti, 5. aktuálnosti — časové vhodnosti, 6. individuálního přístupu k žákům.

Některé z těchto zásad jsou zcela netradiční, nové (např. zásada aktuálnosti — časové vhodnosti), jiné překvapují neobvyklým spojením zásad, jež byly uváděny samostatně (např. zásada názornosti a vědeckosti).

Nejvíce změn obsahuje soustava didaktických zásad v učebnici *Didaktika střední školy* (1982), kterou napsali M. A. Danilov a M. N. Skatkin. Didaktické zásady jsou v této učebnici definovány takto: „Didaktické zásady jsou kategorie didaktiky, které určují způsoby využívání pedagogických zákonů v souladu s vyučovacími a výchovnými cíli. V sovětské pedagogice je systém didaktických zásad účinným vyjádřením teorie vyučování, které v souhlase s cíli komunistické výchovy a s požadavky společnosti na školu určuje obsah, metody a organizaci vyučování základům věd, pracovního vyučování i vyučování základům umění.“⁽²³⁾ Didaktických zásad je v této učebnici uvedeno sedm a jsou seřazeny takto: 1. zásada komunistické výchovy ve vyučovacím procesu, 2. vědeckosti a přiměřenosti ve vyučovacím procesu, 3. systematičnosti vyučování

a jeho spojení s praxí, 4. uvědomělosti a aktivity žáků při vedoucí úloze učitele, 5. jednoty konkrétního a abstraktního, 6. trvalosti osvojování vědomostí a všestranného rozvoje poznávacích schopností žáků, 7. kolektivního charakteru vyučování a respektování individuálních zvláštností žáků.

Znovu se můžeme přesvědčit, že v učebnicích sovětských autorů, jež u nás byly přeloženy a vydány v sedmdesátých letech a na počátku let osmdesátých, se uvádějí nejen didaktické zásady, ale také zásady, jež mají charakter tzv. obecných principů výchovně vzdělávací práce.

Když je seřadíme podle četnosti frekvencí, vidíme, že zásada vědeckosti byla uvedena 3krát, zásada spojení teorie s praxí 3krát, zásada výchovného vyučování 3krát, zásada komunistické uvědomělosti jednou a zásada kolektivního charakteru vyučování rovněž jednou.

Didaktické zásady byly zastoupeny takto: zásada soustavnosti a postupnosti 4krát, zásada trvalosti 4krát, zásada názornosti 3krát, zásada přístupnosti a přiměřenosti 3krát, zásada individuálního přístupu 3krát, zásada uvědomělosti a aktivity žáků 2krát, zásada aktuálnosti jednou, zásada jednoty konkrétního a abstraktního jednou.

V průběhu třiceti let se soustava didaktických zásad jistým způsobem vyvíjela. Vedle didaktických zásad byly v učebnicích pedagogiky uváděny také tzv. obecné principy výchovně vzdělávací práce, z nichž můžeme jmenovat především zásadu vědeckosti, zásadu spojení teorie s praxí a zásadu výchovného vyučování. Posledně uvedená zásada bývá zařazována k zásadám morálně politické výchovy. M. Cipro charakterizuje tuto zásadu několika zajímavými postřehy. Ve statí „K principům, formám a metodám komunistické výchovy mládeže“ (1971) napsal: „K nejdůležitějším principům morálně politické výchovy patří princip výchovného vyučování. Vyučování je v podstatě po formální stránce jazyková komunikace mezi učitelem a žákem, přičemž důležitým médii tu je zároveň učebnice a další pomůcky. Protože hlavním prostředkem je slovo, bývá vyučování často znehodnocováno verbalismem, a tedy formalismem. Avšak jak jinak se mají dorozumívat učitel a žák než řečí? Nebezpečí formálnosti slovního působení ve výchově neodstraníme tím, že budeme rezignovat na tuto metodu a omezovat se na jiné prostředky. Vždyť ani pracovní výchovu a jiné formy aktivní činnosti nelze organizovat jinak než pomocí slova. Jde jen o to, aby se slova učitele nerozcházela se skutečností, aby měla autoritu a důvěru.

Moderní pedagogika zdůrazňuje více rozvoj logického myšlení než pamětné učení, a to je správné. Ovšem jsou mnohá fakta, která zasluhují, aby si je žáci hluboko vryli do paměti, protože právě ona představují premisy, z nichž je možné logickým myšlením dojít ke správným závěrům. Výchova k internacionalismu nejsou jen vznešená slova, jsou to také prostá fakta, nad nimiž je třeba chvíli postát v zamyšlení, fakta, za nimiž se skrývají lidské tragédie nebo jindy zase fakta povznášející k hrdosti a optimismu.

Výchovná hodnota vzdělávacího obsahu naší školy je takřka nevyčerpatelná, jen je nutné ji správně rozpoznat a využít ji. Z hlediska světonázorové výchovy má zvláštní význam princip historismu, který platí nejen pro vyučování dějepisu a literatury, ale vztahuje se na všechny předměty.“²⁴⁾

Vidíme, že takto chápaná zásada výchovného vyučování v sobě zahrnuje výchovu vlasteneckou, internacionální, světonázorovou, výchovu citu, charakteru i vůle. Proto by ji měl respektovat a promyšleně uplatňovat každý pedagog.

Své opodstatnění mají také další dvě zásady – zásada vědeckosti a zásada spojení teorie s praxí, školy se životem. V období vědeckotechnické revoluce by měly být všechny poznatky, jež žáci ve škole získávají, v plném souladu s poznatky současné vědy. Zásada spojení teorie s praxí má zabezpečit, aby nedocházelo k tomu, že žáci znají mnohé věci a pojmy jenom teoreticky, že o nich dovedou leccos povědět, ale v praxi je nedovedou ani pojmenovat, protože je nepoznají. Dosti přesvědčivým dokladem tohoto tvrzení může být věta, kterou napsala žákyně 4. ročníku základní školy z jednoho města: Sláma se užívá v kravíně, ale nevím, kde se vyrábí.

Do soustavy didaktických zásad byly nejčastěji zařazovány tyto zásady: 1. zásada názornosti, 2. uvědomělosti a aktivity žáků, 3. soustavnosti, 4. přiměřenosti a individuálního přístupu k žákům, 5. trvalosti.

Výše uvedená soustava didaktických zásad je téměř shodná se soustavou, již uvádí v rukopise své Didaktiky základní školy M. Kořínek, který však k zásadě přiměřenosti zásadu individuálního přístupu k žákům nepřiradil. Domnívám se, že individuálním přístupem k žákům můžeme dosáhnout toho, aby se i náročnější učivo stalo dětem srozumitelným, a tím i přiměřeným.

Kdybychom uznali, že zásada výchovného vyučování patří k zásadám morálně politické výchovy, tvořily by soustavu didaktických zásad

1. zásada vědeckosti, 2. spojení teorie s praxí, 3. názornosti, 4. uvědomělosti a aktivity žáků, 5. soustavnosti, 6. přiměřenosti a individuálního přístupu k žákům, 7. trvalosti.

Tato soustava didaktických zásad respektuje třicetiletý vývoj, jímž procházela naše i sovětská pedagogika.

Nový přístup k uspořádání didaktických zásad nacházíme v učebnici Středoškolská didaktika (M. A. Danilov, M. N. Skatkin). Zde jsou didaktické zásady uspořádány takto:

1. zásada komunistické výchovy, 2. vědeckosti, 3. přiměřenosti, 4. systematickosti, 5. spojení teorie s praxí, 6. uvědomělosti a aktivity žáků, 7. vedoucí úlohy učitele, 8. jednoty konkrétního a abstraktního, 9. trvalosti, 10. všestranného rozvoje poznávacích schopností žáků, 11. kolektivního charakteru vyučování, 12. respektování individuálních zvláštností žáků.

Některé z těchto zásad by bylo možno zařadit mezi tradiční vyučovací zásady, avšak jejich seřazení do dvojic didaktických zásad je poněkud neobvyklé. Tak např. zásada vědeckosti tvoří dvojici se zásadou přiměřenosti, zásada soustavnosti je ve dvojici se zásadou spojení teorie s praxí, zásada trvalosti je spojena s netradiční zásadou všestranného rozvoje i poznávacích schopností žáků. Zásada respektování individuálních zvláštností žáků je ve dvojici se zásadou kolektivního charakteru vyučování. V soustavě didaktických zásad M. A. Danilova a M. N. Skatkina chybí zásada názornosti, nově je však zařazena zásada jednoty konkrétního a abstraktního.

Soustava didaktických zásad M. A. Danilova a M. N. Skatkina má některé

nové specifické rysy, jimiž se odlišuje od tradičních soustav didaktických zásad z posledních třiceti let. Naše pedagogická pracoviště by měla tyto nové podněty nejen sledovat, ale k řešení této zajímavé a aktuální problematiky také přispět.

POZNÁMKY

- ¹⁾ Kořínek, M. — Kotásek, J. — Kujal, B. — Pešek, Z. — Skalková, J.: *Didaktika*. Praha, SPN 1964, s. 102.
- ²⁾ Tamtéž, s. 102.
- ³⁾ Tamtéž, s. 102, 103.
- ⁴⁾ Chlup, O. — Kopecký, J.: *Pedagogika*. Praha, SPN 1967, s. 168.
- ⁵⁾ Váňa, J.: *O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie*, *Pedagogika*, 12 (1962), s. 297.
- ⁶⁾ *Pedagogický slovník*, II. díl. Praha, SPN 1967, s. 452.
- ⁷⁾ Tamtéž, 454.
- ⁸⁾ Cipro, M.: *K otázkám systému didaktických zásad*. *Pedagogika* (1951), s. 355.
- ⁹⁾ Tamtéž, s. 338.
- ¹⁰⁾ Tamtéž.
- ¹¹⁾ Tamtéž, s. 339, 340.
- ¹²⁾ Tamtéž, s. 340.
- ¹³⁾ Livečka, E. — Kubálek, J.: *Podniková pedagogika*. Praha, SPN 1978, s. 127.
- ¹⁴⁾ Tamtéž, s. 128.
- ¹⁵⁾ Tamtéž.
- ¹⁶⁾ Ogorodnikov, I. — Šimbirjov, P. N.: *Pedagogika*. Praha, SPN 1952, s. 97.
- ¹⁷⁾ Jesipov, B. P. — Gončarov, N. K.: *Pedagogika*. Praha, SPN 1952, s. 87 — 98.
- ¹⁸⁾ Smirnov, M. T.: *Stručný úvod do pedagogiky*. Praha, SPN 1953, s. 121 — 130.
- ¹⁹⁾ Kairov, I. A.: *Pedagogika*. Praha, SPN 1958, s. 137.
- ²⁰⁾ Iljinová, T. A.: *Pedagogika*. Praha, SPN 1972, s. 289.
- ²¹⁾ Boldyrev a kol.: *Pedagogika*. Bratislava, SPN 1975, s. 183.
- ²²⁾ Kazanskij, N. B. — Nazarovová, T. S.: *Didaktika základnej školy*, Bratislava, SPN 1982, s. 66.
- ²³⁾ Danilov, M. A. — Skatkin, M. N.: *Didaktika střední školy*. Praha, SPN 1982, s. 92.
- ²⁴⁾ Cipro, M.: *K principům, formám a metodám komunistické výchovy mládeže*. *Pedagogika*, 21 (1971), s. 18, 19.

К ВОПРОСУ СИСТЕМЫ ДИДАКТИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ

В чешских учебниках педагогики или дидактики шестидесятых годов наряду с принципами дидактики (обучения) отмечались также и принципы педагогики (Пешек, З.: «Дидактика») или вообще основные принципы воспитательно-образовательной работы (Хлуп, О. – Копецкий. И.: «Педагогика»). В Педагогическом словаре, издании 1967 г. (II. том), отмечаются только принципы педагогики, охватывающие как принципы дидактики (обучения), так и общие основные принципы.

Вопрос принципов обучения является предметом анализа также и других публикаций (Юва, В.: «Педагогика как наука», Коржинек, М.: «Дидактика основой школы»).

Аналогичным образом проводился анализ и сопоставления принципов обучения с принципами педагогики

LADISLAV ZELINA

ON THE QUESTION OF THE SYSTEM OF DIDACTIC PRINCIPLES

The Czech textbooks of pedagogy or didactics of the 1960s mentioned, besides didactic (teaching) principles, also pedagogical principles (Pešek, Z.: Didactics) or general basic principles of educational work (Chlup, O. — Kopecký, J.: Pedagogy). The Dictionary of Pedagogy, which was published in 1967 (Part II), contains only the pedagogical principles that comprise both didactic (teaching) principles and the basic general principles.

The questions of didactic principles is also analysed in other publications (Jůva, V.: Pedagogy as a Science, Koříněk, M.: Didactics of the Elementary School).

In a similar way, didactic and pedagogical principles were analysed and compared in four Soviet textbooks which ap-

appeared in four Soviet textbooks, which were published in Czechoslovakia in 1952–1958, and in another four Soviet textbooks which appeared in Czechoslovakia in the late seventies and early eighties.

On the basis of the comparisons that have been carried out it can be ascertained that in the course of the thirty-year development of the Soviet and Czechoslovak pedagogics the most frequently mentioned didactic principles in the textbooks of didactics or pedagogy were the following: 1. the principle of scientifically based teaching, 2. link-up of theory with practice, 3. object teaching, 4. consciousness and activity of pupils, 5. consistency, 6. appropriateness and individual approach to pupils, 7. permanence.